रवि शाक्य, इखाछेँ, यल

स्वनिगः

दँ ३ | ११०४ | ल्याः २

सम्पादक

दीपक नरसिंह श्रेष्ठ

सह-सम्पादक

टेक वहादुर सिकर्मी   लक्ष्मी मान महर्जन

व्यवस्थापक

मदन जोशी

सह-व्यवस्थापक

उज्वल सिंह

पिकाकः

स्वनिगः साहित्य पाला,

नेपाल कमर्स क्याम्पस, मीन भवन, यें ।

थाकूः-

मच्छिन्द्र प्रिन्टिङ्ग प्रेस

इखाछें, धानभक्वहाः, यल, फोन ल्याः ५-२१५०८

नेपालभाषा 'य्' लिउ क्रियाय् छपुलु-१

काशीनाथ तमोट

नेपालभाषाय् क्रिया लिउने ये, ने, ले, पे, ले, के रूप नालाः थुइकेगु चलन दु। थुकी मेगु फुक एकार पाय्छि हे जू तर 'ये' छुता 'य्' जक जुइमाःगु खः। थथे जुइमाःगुया कारण मेगु फुकं व्यञ्जनान्त (बाग्वः लि) व य् जक स्वरान्त (माग्वः लि) धातुया क्रिया जूगुलि खः। वास्तवय् ए व य् नितां छगू हे रूपग्रामया नियो संरूप जक खः।

नेपालभाषाय् ब्वय्, धाय्, बिय् (बिइ), थुय् (थुइ) जुइ थाय्, च्वये, धाये, बिये, थुये, आदि कथं च्वयावया च्वंगुलिं नेपालभाषाया ततःधंपिं सःस्यूपिंत नं मखुगु लॅय् ब्वाकातःगु दु। अप्पो साहित्यकार, पत्रकार व वैयाकरण तथा भाषाविद्पिं पत्ताः ब्वय्काः 'ये' च्वयेगु याना वःगु दु। थथे याय्माःगु कारण मेगु एकार क्रिया नापं ज्वःलाकेत व काय्, ब्वय् थें यागु नाम खॅंग्वःनाप पाःगु क्यनेत खः धाइ। नेपालभाषाया थःगु स्तरीय नियम धाःसा अथे मखु, 'य्' लिउ च्वय्गुलीं अप्पो स्वाभाविकता, भाषानुकूलता व मेगु क्रियानाप ज्वःलाइगु सामान्यीकरणया सिद्धान्त लागु ज्। थ्व खँ कने, थुइकेत आपालं खँ च्वय् माःगु दु। थन जिं ईश्वरानन्द श्रेष्ठाचार्यजुया अंग्रेजीया नेपालभाषा दुधं क्रिया (NEWARI ROOT VERBS) सफुती 'ये' लिउ नालेगु कारणं गुकथं द्वं वनाच्वन

२. मूल क्रियाया थो

थो	लिउ रूपध्वनिग्राम
छथीगु	न्
निथीगु	य्१
स्वथीगु	य्२
प्यथीगु	ल्
न्याथीगु	प्/ त्/ क्/

वय्कःया निथीगु व स्वथीगु क्रियाया रूपावली क्वय् बियाकथं दु।

३. निथीगु क्रियाया रूपावली

रूपध्वनिग्राम –	घाय्	चाय्	चिय्	छुय्	खुय्	पुय्
क्रियार्थक –	घाये	चाये	चिये	छुये	खुये	पुये
परभूत –	घात	चात	चित	छुत	खुत	पुत
आत्मभूत –	घाना	चाना	चिना	छुना	खुना	पुना
आत्मअभूत –	घाय्	चाय्	चिइ	छुइ	खुइ	पुइ
परअभूत –	घाइ	चाइ	चिइ	छुइ	खुइ	पुइ
आज्ञार्थक –	घा	चा	चिउ	छु	खु	पु
स्वभावबोधक–	घाः	चाः	च्यू	छू	खू	पू
प्रेरणार्थक –	घाके	चाके	चिके	छुके	खुके	पुके

४. स्वथीगु क्रियाया रूपावली

रूपध्वनिग्राम–	काय्	चाय्	बिय्	थुय्	न्हेय्	ल्हेय्
क्रियार्थक –	काये	चाये	बिये	थुये		ल्हेये
परभूत –	काल	चाल	बिल	थुल	न्हेल	ल्हेल
आत्मभूत –	कया	चाया	बिया	थुया	न्हेया	ल्हेया
आत्मअभूत –	काय्	चाय्	बिइ	थुइ	न्हेय्	ल्हेय्

परअभूत –	काइ	चाइ	बिइ	थुइ	न्हेइ	ल्हेइ
आज्ञार्थक –	का	चा	बिउ	थू	न्ह्य	ल्ह्य
स्वभावबोधक –	काः	चाः	ब्यू	थु	न्ह्यः	ल्ह्यः
प्रेरणार्थक –	काय्के	चाय्के	बिइके	थुइके	न्हेय्के	ल्हेय्के

च्वय् प्यथी धलः न्ह्यथनाय् नेपालभाषाया स्वरान्त धातुइ नं य् १, य् २ रूपध्वनिग्राम (गुगु वास्तवय् द मदु ।) नालात.गु छगू कल्पना जक हे खः । उकियात स्वरान्त १, स्वरान्त २ याय माःगु खः ।

थ्व नेपालभाषाय् स्वरान्त धातुया क्रियायात 'ये' लिउ कथं च्वय्गु चलनया परिणाम खः । निथीगु व स्वथीगु क्रियाया न्ह्यापांगु निङ्वः थथे च्वय् माःगु खः ।

५ (क). निथीगु क्रियाया निङ्वः रूपावली

रूपध्वनिग्राम–	घा	चा	चि	छु	खु	पु
क्रियार्थक –	घाय्	चाय्	चिय्	छुय्	खुय्	पुय्
			(चिइ)	(छुइ)	(खुइ)	(पुइ)

५ (ख). स्वथीगु क्रियाया निङ्वः रूपावली

रूपध्वनिग्राम	का	चा	बि	थु	न्हे	ल्हे
क्रियार्थक –	काय्	चाय्	बिय्	थुय्	न्हेय्	ल्हेय्
			(बिइ)	(थुइ)	(न्ह्य)	(ल्ह्याय्)

स्वरान्त धातुया क्रियाया मेमेगु रूपया क्रियायाथें क्रियार्थक व आत्मअभूत (आत्म भविष्य) रूप ज्वःलाः । अथे हे रूपध्वनिग्राम (धातु) रूप व आज्ञार्थक रूप (गुलिंगुलिं थँवलय रूप तनेमाःगु त्वःताः) नं ज्वःलाः ।

थथे ज्वः लाय्वं क्रियार्थक रूप व आत्मभविष्य रूप पाके माःगु विशेष कारण मदु । नेपालभाषाय् स्वरान्त धातुया क्रियाय् च्वनीगु रूप 'य्' अकार व आकारय् वहे नतुं च्वनी तर इकार, उकारय् धाःसा उकि 'इ' रूप काः वनी । थुकथं क्रियार्थक व आत्मभविष्य रूप पाकेफु । (तर पाके हे माः धैगु मदु ।) गथे —

६. (क). निथीगु क्रिया

क्रियार्थक –	घाय्	चाय्	चिय्	छुय्	खुय्	पुय्
आत्मभविष्य –	घाय्	चाय्	चिइ	छुइ	खुइ	पुइ

६. (ख) स्वथीगु क्रिया

क्रियार्थक –	काय्	नाय्	बिय्	थुय्	न्ह्यय्	ल्ह्यय्
आत्मभविष्य–	काय्	चाय्	[illegible]	थुइ	न्ह्यय्	ल्ह्यय्

थन मथुया च्वंगु खँ छु धाःसा नेपालभाषाय देवनागरी (अथवा नेपाललिपि हे थजू) लिपिइ स्वरान्तय् 'य्' व व्यञ्जनान्तय् 'ए' जुइगु खःसां अंग्रेजीइ छता हे जक 'e' जुइ, गथे च्वय्या न्ह्यापांगु धलःयात च्वय् बियाकथं न्ह्यथने फु ।

७. धातुया लिउ संशोधित रूपध्वनिग्राम

लिउ	मूल क्रिया	अंग्रेजी
– न्	कने	kan–e
– स्वरान्त १	काय्	ka:–e
– स्वरान्त २	काय्	ka:–e
– ल्	न्हिले	nhi:l–e
– प्	त्वपे	twap–e
– त्	म्हिते	mhit–e
– क् १	हक्के	hakk–e
– क् २	काय्के	kaek–e

मेगु नेपालभाषाय् इ व ए आखःनापं न्ह्यावलें 'य्' तालव्यीभवन

[Palatalization]जुइफुगु खं मथुया ध्वना नं खः । थथे तालव्यीभवन जुइगु सँय् बर्मा पुचःया भाषाया हे स्वभाव खः । च्वये, धाये आदि स्वरान्त धातुया क्रियाय् थ्व हे तालव्यीभवन जुयाच्वंगु दु । देवनागरी लिपिइ थ्व क्यनेज्या मछि, क्यंसा थथे खनेदइ । गथे –

१. स्वरान्त य् + य = ये

२. व्यञ्जनान्त य् + ए = ये

तालव्यीकरण जूगु अंग्रेजीइ क्यनधाःसा ध्वाथुइ । गथे —

८. धातुया लिउ तालव्यीभूत रूपध्वनिग्राम

लिउ	मूलक्रिया	अंग्रेजी
– न्	कन्ये	kan–y–e
– स्वरान्त १	काये	ka:–y–e
– स्वरान्त २	काये	ka:–y–e
– ल्	न्हिल्ये	nhil–y–e
– प्	त्वप्ये	twap–y–e
– त्	म्हित्ये	mhit–y–e
– क १	हक्कये	hakk–y–e
–क २	का:य्क्ये	ka:ek–y–e

थथे तालव्यीभूत मयाय्‌गुकथं नेपालभाषा स्तरीकृत जुइ धुंकल । उकिं मेमेगु व्यञ्जनान्त क्रियाय् 'e' जक च्वथें अथवा तःथें स्वरान्त क्रियाय् नं 'e' जक हे तय्‌वह जू, तर उकिया रूप देवनागरी धाःसा 'य्' जुइ ।

देवनागरीया 'य्' या रोमन लिपिइ 'e' जुइगु अथवा रोमन 'e' या नेपालभाषाय् 'य्' जुइगु खँयात मचायक थन न्ह्यथना नेपालभाषाया दुध

धेंगु बारे जक दसु बिइ त्यना ।

ईश्वरानन्दजु नेपालभाषाय् थौंस्वयां स्वीन्यादँ न्ह्यवनिसें दँ झाःम्ह खः । (वय्कःया 'न्ह्यवसाः' ने. सं १०६८ स पिदन ।) वय्कलं नीदँ न्ह्यव हे नेपालभाषा क्रियाया खँग्वः धुकू पिकया दिल । (धुकूपिकू : नेपालभाषाय् मुक्कं क्रियाया धुकू, ने. सं. १०८३) थ्वयां झिंचयादँ लिपा वय्कःया NEWARI ROOT VERBS (नेपालभाषा दुधं क्रिया) हिमालय् सम्बन्धी पुस्तकमाला अन्तर्गत (भाग २ संख्या १) रत्न पुस्तक भण्डारं ईस्त्री १९८१ (ने. सं. ११०१) सं पिकाःगु दु ।

ईश्वरानन्दजु' च्वय् न्ह्यथना अंग्रेजी सफुती न्ह्य च्यापो म्हखं (परिचय) च्वयादिइगु दु । वय्कलं नेपालभाषा क्रियायात रूपध्वनिग्रामकथं ववय्बियाकथं ब्वथला दिइगु दु ।

१. धातुया लिउ रूपध्वनिग्राम

लिउ	मूल क्रिया	परभूत	आत्मभूत
– न्	कने	कन	कना
– य्१	काये	कात	काना
– य्२	काये	काल	कया
– ल्	न्हिले	न्हिल	न्हिला
– प्	त्वपे	त्वपल	त्वपा
– त्	म्हिते	म्हितल	म्हिता
– क्१	हक्के	हक्कल	हक्का
– क्२	काय्के	काय्कल	काय्का

वय्कलं नेपालभाषा क्रियायात ववय्बियाकथं न्यागो ब्वथला दीगु दु ।

क्रियाय् न्याथीगु के– लिउ क्रियाय् नालातःगु नं दु । गथे –

६. के– प्रेरणार्थकय् य् छ्यलातःगु दसु

ल्याः	देवनागरी	रोमन
४२७	जय्क्–ए	Jaek–e
४२६.	झय्क्–ए	Jhaek–e
४३३.	दय्क्–ए	daek–e
४३८.	न्याय्क्–ए	nya:ek–e
४५४.	हाय्क्–ए	haek–e

धुकूपिकू (ने. सं. १०८३) सफुती धाःसा वय्कलं प्रेरणार्थक क्रियाय् नं दथुइ नं पताः ब्वय्का दीगु दु । गथे – जयेके, झयेके, दयेके, न्यायेके, हायेके, आदि । थथे स्वरान्त धातुया क्रियाय् लिउने च्वये, धाये, बिये, खुये, आदि कथं जक मखु प्रेरणार्थकय् दथुइ नं च्वयेके, धायेके, खुयेके, बियेके (खुइके, बिइके), आदिकथं पताः ब्वय्केगु नेपालभाषाय् थौंकह्नय्या सफू, पत्रपत्रिकाय् अभियान थें न्ह्यानाच्वंगु दु, गुकिं ईश्वरानन्द श्रेष्ठाचार्यजुयात नं मिखा पीका बिल । वय्कलं ४५७ गः दुधं क्रिया दुथ्याकुगु थःगु सफुती निथीगु क्रियाय् १२५ गः, स्वथीगुली १०८ गः 'य्' लिउ क्रियायात पताः (ये) ब्वय्कादीगु दु । निथीगु व स्वथीगु क्रिया शुरु याय् न्ह्यः वय्कलं खँ छुनादिइ– "रुपध्वनिग्रामकथं लिउ / य् / दुगु व उकिया जुइफुगु कृदन्त रुप" । धात्थें ला 'य्' रुपध्वनिग्राम मदुगु, व स्वरान्त (अ, आ, इ, उ) जूगु खँ च्वय् न्ह्यथने हे धुंकुगु दु । पताः धा सा लितँसा ल्याः (ग) य् नाम–क्रिया खँग्वलय् नं बुलुये, भुलुये, वँचुये, आदिइ ब्वय्का दिइगु दु ।

थथे नेपालभाषा 'य्' लिउ क्रियाय् छ्पुलु स्वया, दसु रुपं जक ईश्वरानन्द-जुया सफूया खँ न्ह्यथनागु ख: ।धात्थें ला अथे च्वय्गु नेपालभाषाय् सामान्य

चलन थें जुयाच्वंगु दु, थुकी चित्तधर 'हृदय' (१०२६-११०२) छह्म बल्लाह्म अपवाद खः । भाषाया च्वय् न्ह्यथना सामान्यीकरणया सिद्धान्त व स्वभावकथं धाःसा अथे स्वरान्त धातुया क्रियाय् पताः ब्वय्के पाय्छि मजूगु खनेदु ।

ने. सं. ११०२ कौलाथ्व पुन्हि

भीमसेनगोला, बानेश्वर ।